

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 14. studenoga 2024.
<https://doi.org/10.20901/pm.61.3.01>

Je li kulturalna ljevica liberalna?

ZORAN KURELIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Autor u tekstu odgovara na pitanje je li kulturalna ljevica liberalna. U suvremenim diskusijama koje su se rasplamsale nakon izborne pobjede Donalda Trumpa 2016. godine u pitanje je dovedena ideološka pozicija poražene Hillary Clinton koju američki politički teoretičar Mark Lilla naziva identitetskim liberalizmom. Istu poziciju Nancy Fraser naziva progresivnim neoliberalizmom, a Slavoj Žižek liberalnim multikulturalizmom. Radi se o angloameričkom fenomenu u kojem je izvorno antiliberalna kulturalna ljevica postala dio programa stranaka poput Demokratske stranke u SAD-u i Liberalne stranke u Kanadi. Autor argumentira da identitetsku ljevicu treba razlučiti od liberalizma jer predstavlja varijantu osviještenog iliberalizma. Argumentacija je organizirana u četiri segmenta. Nakon kratkog određivanja pojmova liberalizam i kulturalna ljevica autor prikazuje Lillinu kritiku identitetskog liberalizma kako ju on prezentira u knjizi *The Once and Future Liberal* i uspoređuje ju s kritikom hiperliberalizma predstavljenom u knjizi Johna Graya *The New Leviathans*. Tu dvojicu autora dovodi u međuodnos s dvojicom klasika suvremene političke misli Brianom Barryjem i Richardom Rortyjem. U zaključnom segmentu teksta autor tvrdi da su Lillina i Grayeva knjiga pokazatelj ostvarenja Barryjeva “proročanstva” iz 1989. i Rortyjeva iz 1998. Zaključak teksta je da identitetsku postmodernu ljevicu, bez obzira na njen ogroman utjecaj na vodeće stranke u nekim zapadnim liberalnim demokracijama, nikad ne treba zvati liberalnom jer je po samorazumijevanju antiliberalna.

Gljučne riječi: identitetski liberalizam, hiperliberalizam, John Gray, Mark Lilla, kulturni rat

Karakter suvremene ljevice na Zapadu tema je brojnih ostrašćenih diskusija koje su se dramatično intenzivirale nakon iznenađujuće pobjede Donalda Trumpa na predsjedničkim izborima u Sjedinjenim Američkim Državama 2016. godine. Kako ovaj tekst pišem dva mjeseca prije ovogodišnjih izbora u kojima je ponovo kandidat Donald Trump, odlučio sam se usredotočiti na knjigu koja je nastala kao izravan

odgovor na politički potres izazvan Trumpovom pobjedom, naime na knjigu Marka Lille *The Once and Future Liberal*. Ekspozicija ovog teksta određena je tom knjigom, jer nakon što prikažem glavne teze autora prodiskutirat ću Grayevu pohvalu i kritiku Lillina odbacivanja identitetskog liberalizma i kroz međuigru ta dva autora odgovoriti na pitanje iz naslova.

Rad je strukturiran ovako: u prvom, uvodnom segmentu (A) kratko ću objasniti na što mislim kad upotrebljavam pojam liberalizam i što podrazumijevam pod kulturalnom ljevicom. U drugom dijelu teksta (B) predstaviti ću Lillinu kritiku identitetskog liberalizma onako kako ju je on formulirao u svom čuvenom novinskom članku objavljenom u *New York Timesu* odmah nakon izbora 2016. pod naslovom “The End of Identity Liberalism” i kasnije u svojoj knjizi *The Once and Future Liberal* (2017), o kojoj se povela živa rasprava. U trećem segmentu (C) prikazati ću neke dijelove knjige Johna Graya *The New Leviathans: Thoughts After Liberalism* (2023), koja je također bazirana na ranije objavljenom eseju (pod naslovom “The problem of hyper-liberalism”, 2018).

Oba autora, očigledno, koriste riječ liberalizam u svojim pokušajima kritike ideologije koja dominira u angloameričkom svijetu. U zadnjem segmentu ovog rada (D) argumentiram da je mnogo bolje govoriti o kulturalnoj ljevici kao što je to činio Richard Rorty zbog toga što ni sjevernoamerička ni, jednim dijelom, britanska i europska kulturalna ljevica uopće nisu liberalne niti su ikada tvrdile da su liberalne. Dapače, dobrim dijelom su se uspostavile i odredile eksplicitno kritizirajući liberalne autore i političku tradiciju generalno. Kao dio središnje naracije ovog teksta pokušat ću pokazati da Lilla i Gray nedvosmisleno upućuju na to da su se proročanstva Briana Barryja iz 1989. i Richarda Rortyja iz 1998. obistinila. Obojica su bila prilično pesimistična u vezi s budućnošću liberalne demokracije.

A

Što razumijem pod liberalizmom? Liberalizam je politička tradicija pod snažnim utjecajem prosvjetiteljstva i doktrina je izvedena iz tri fundamentalne ideje prosvjetiteljstva. Prva je ideja da su nejednakosti društveni proizvod – iz nje proizlazi liberalno inzistiranje na uspostavljanju poretka baziranog na jednakim građanskim pravima bez obzira na klasu, rasu ili spol; druga je da svaka doktrina treba biti podložna propitivanju – iz nje povijesno proizlazi sloboda izražavanja svih vrsta; a treća da nijednu religijsku dogmu ne možemo razumno držati izvjesnom – iz nje proizlaze sekularizam, zaštita privatne sfere i načelo nenanošenja štete (*harm principle*). Ljudi trebaju biti slobodni živjeti onako kako žele pod pretpostavkom da njihovo djelovanje ne nanosi štetu drugima. To je Barryjevo shvaćanje liberalizma prezentirano u uvodnim poglavljima eseja “How Not to Defend Liberal Institutions”, u kojem je formulirano proročanstvo o dolasku “mračnog doba” kobnog po

liberalizam (Barry, 1991). U njegovu shvaćanju liberalizma očigledno se radi o prosvjetiteljskoj doktrini *par excellence*.

John Gray nudi nešto drugačije razumijevanje tvrde jezgre liberalizma. On drži da je liberalizam “individualistički” jer ističe moralni primat osobe u odnosu na zahtjeve bilo koje zajednice, “egalitaran” zbog toga što svim ljudima daje isti moralni status, “univerzalistički” jer daje primat moralnom jedinstvu ljudskog roda, a sekundarnu važnost specifičnim povijesnim društvima i kulturnim formama, te “melioristički” u svojoj vjeri u popravljivost i usavršivost svih institucija i političkih poredaka (Gray, 1995b).

Barry i Gray pišu o liberalizmu kao o političkoj tradiciji i taj pojam liberalizma treba jasno razlikovati od američke upotrebe riječi, koja, nažalost, ima pregršt značenja. Riječ liberal u američkoj političkoj tradiciji postaje središnji pojam s *New Dealom*. To lijepo opisuje Barry u svojoj posljednjoj knjizi *Why Social Justice Matters*, u kojoj piše: “Kao što je znano, Rooseveltov unutrašnji krug savjetnika vjerovao je da je nerazborito nazvati njihov program ‘socijaldemokratskim’, pa su zato prisvojili riječ ‘liberalan’” (Barry, 2005, str. 6). Dakle, liberali su izvorno američki socijaldemokrati. Danas se riječ nerijetko koristi pogrdno, kako bi se opisalo bilo koga tko je lijevo od Republikanske stranke – borci za zaštitu okoliša, članovi Demokratske stranke generalno, LGBTQ+ aktivisti, feministkinje, sadomazohistički postradni ideolozi, multikulturalisti i mnogi drugi.¹

Kako stoji s drugim konceptom iz naslova, s “kulturalnom ljevicom” (kako ju naziva Rorty)? Kulturalna ljevica – ili progresivna ljevica, kako ju zove Fukuyama – utemeljena je na opravdanoj optužbi da suvremene liberalne demokracije nisu osigurale jednak tretman svih grupa. Ta kritika proširena je do generalnog odbacivanja temeljnih vrijednosti na kojima počiva liberalna tradicija – inzistiranju na primatu individualizma nad grupnim pravima, ideji poretka slijepog za razlike u klasi, rasi ili spolu, ideji univerzalne ljudske jednakosti, a zadnjih godina u pitanje su dovedeni i znanstveni racionalizam te sama sloboda govora. Povijesni uspon kulturalne

¹ Francis Fukuyama ovako određuje pojam liberalizma u svojoj knjizi *Liberalism and its Discontents*: “Pod ‘liberalizmom’ referiram se na doktrinu koja se prvi put pojavila u drugoj polovici sedamnaestog stoljeća i koja je zagovarala ograničenja moći vladavine kroz zakone i u konačnici ustave, stvarajući institucije koje štite prava individua koje žive pod njihovom jurisdikcijom. Ne referiram se na liberalizam kako se danas koristi u Sjedinjenim Državama kao etiketa za politike lijevo od centra, taj set ideja, kao što ćemo vidjeti, odvojio se od klasičnog liberalizma na nekoliko presudnih načina. Niti se referiram na ono što se u Sjedinjenim Državama naziva libertarijanizmom, koji je posebna doktrina zasnovana na netrpeljivosti prema vladavini kao takvoj. Ne koristim pojam liberalan ni na europski način, u smislu da određuje stranke desno od centra koje su skeptične prema socijalizmu. Klasični liberalizam je velik šator koji obuhvaća širok raspon političkih nazora koji se usprkos svemu slažu oko temeljnog značaja jednakih individualnih prava [rights], prava [law] i slobode” (Fukuyama, 2022, str. 1).

ljevica dogodio se u sedamdesetima i osamdesetima kao izravni rezultat neuspjeha američkog liberalizma da ostvari poredak u skladu sa svojim obećanjem slobode i jednakosti za sve.

B

Sada se mogu posvetiti Lillinim razmišljanjima o identitetskom liberalizmu. Kao što sam rekao u uvodu, držim da se Lillina knjiga bavi posljedicama ostvarenja Rortyjeva filozofsko-političkog proročanstva, pa ću zato početi segment dugim citatom iz Rortyjeve knjige *Achieving Our Country*:

[P]ostoji i tamna strana priče o uspjehu kulturalne ljevica iz post-šezdesetih. U istom periodu u kojem je društveno prihvatljiv sadizam stalno bio umanjivan, ekonomske nejednakosti i ekonomska nesigurnost stalno su se povećavale. To je kao da američka ljevica nije mogla imati više od jedne inicijative istovremeno... Amerika danas proletarizira svoju buržoaziju, i taj proces vjerojatno će kulminirati populističkim revoltom odozdo prema gore (1998, str. 83).

Nekoliko stranica kasnije Rorty nastavlja:

Mnogi pisci o socioekonomskim politikama upozorili su da stare industrijske demokracije ulaze u period sličan weimarskom, period u kojem populistički pokreti lako mogu oboriti ustavne poretke. Edward Luttwak, primjerice, sugerira da fašizam može biti budućnost Amerike. Poanta njegove knjige *The Endangered American Dream* jest da će članovi radničkih sindikata i neorganizirani, neobučeni radnici prije ili kasnije shvatiti da njihova vlada čak i ne pokušava spriječiti pad nadnica ili izvoz radnih mjesta. Istovremeno će shvatiti da radnička klasa bijelog ovratnika koja živi u predgrađima te koja je i sama u strahu od gubitka poslova zbog smanjivanja broja zaposlenika neće dopustiti da bude oporezovana kako bi omogućila socijalne benefite za bilo kog drugog. U tom trenutku nešto će puknuti. Dio glasačkog tijela koji ne živi u dobrostojećim predgrađima odlučit će da ih je sustav iznevjerio i počet će tražiti snažnog vođu za kojeg bi glasali – nekoga voljnog da im obeća da, kad bude izabran, samozadovoljni birokrati, lukavi odvjetnici, preplaćeni prodavači dionica i postmoderni profesori više neće moći odlučivati o tome kako stoje stvari (*ibid.*, str. 89-90).

U jesen 2016., sedamnaest godina nakon što su te rečenice napisane, Donald Trump dolazi na vlast – prvo razorivši “nomenklaturu” Republikanske stranke, a nakon toga i pobjedom nad kandidatkinjom “nomenklature” Demokratske stranke Hillary Clinton.

Politički filozof i povjesničar ideja Mark Lilla brzo je reagirao na Trumpovu pobjedu tekstem u *New York Timesu*, glavnoj novini liberalnog establišmenta, pod naslovom “The End of Identity Liberalism”. Naglasak njegova teksta vrlo je sna-

žan i jednostavan. Demokratska stranka izgubila je izbore zato što je kandidatkinja stranke Hillary Clinton bila savršen primjer ideologije koja je usredotočena na razlike (*difference*) i raznolikost (*diversity*), a ne na zajedništvo. Razlog za to je politika identiteta orijentirana na grupe. Clinton je napravila stratešku grešku eksplicitno pozivajući afroameričke, latino, LGBTQ+ i ženske glasače da glasaju za nju. Za Lillu to je bila presudna greška. “Ako ćeš spominjati grupe u Americi, bolje ti je da spomeneš sve. Ako to ne učiniš, oni koji su izostavljeni primijetit će to i osjetit će se isključenima. Što je, kako podaci pokazuju, upravo ono što se dogodilo s bijelom radničkom klasom i onima koji imaju snažna vjerska uvjerenja. Pune dvije trećine bijelih glasača koji nemaju sveučilišne diplome glasali su za Donalda Trumpa, a i preko 80 posto bijelih evangelika” (Lilla, 2016). Nekoliko desetljeća dug fokus na identitetske politike odrazio se i na školski sustav, koji proizvodi liberale i progresivce narcisoidno nesvjesne životnih uvjeta koji postoje izvan njihovih samodefiniranih grupa.

Kako je Demokratska stranka postala partija identitetskih liberala koji otvoreno preferiraju Hillary Clinton u odnosu na više klasno osjetljivog Sandersa? Što se dogodilo s izvornim socijaldemokratskim liberalizmom *New Deal*a? Odgovore na ta pitanja Lilla daje u svojoj knjizi *The Once and Future Liberal* objavljenoj godinu dana kasnije. Knjiga je napisana kao polemička kombinacija povijesti političkih ideja i političke teorije. Autor ekspoziciju organizira u tri poglavlja u kojima se bavi “antipolitikom”, “pseudopolitikom” i “politikom”. Knjiga je bazirana na originalnoj ideji da zadnjih devedeset godina američku politiku određuju dvije “dispenzacije”. Dispenzacija je termin posuđen iz specifičnog anglosaksonskog tumačenja Biblije koje prepoznaje razdoblja biblijske povijesti kojima su dana različita upravna načela. Kod Lille riječ je o paradigmi upravljanja koja uključuje fundamentalne vrijednosti, javne politike i institucionalna rješenja, dakle ekonomsko-politička načela upravljanja. Prva dispenzacija je izvorna američka liberalna paradigma koja započinje u tridesetima s Rooseveltovim *New Dealom* i koja je bila dominantna gotovo pedeset godina te uključivala *Fair Deal* Harryja Trumana i *Great Society* Lindona Johnsona. Čak i politike Richarda Nixona bile su pod utjecajem te dispenzacije. Ta paradigma izgubila je snagu tijekom sedamdesetih (rat u Vijetnamu i naftna kriza), a zamijenila ju je nova koju je predstavljao Ronald Reagan. Reaganova dispenzacija trajala je sve dok ju nije svrgnuo Donald Trump. Prva dispenzacija je liberalna, a druga libertarijanska i neoliberalna. Po Lillinu mišljenju, i Bill Clinton i Barack Obama snažno su pod utjecajem druge dispenzacije, a isto vrijedi i za Hillary Clinton, koja je izgubila izbore od Trumpa. U knjizi Lilla pokazuje kako je za vrijeme dominacije libertarijanske dispenzacije Demokratska stranka ideološki skliznula u identitetske politike i inkorporirala dio pokreta koji su započeli u kasnim šezdesetima. Razlozi za to su razumljivi, jer za vladavine originalne liberalne dispenzacije

priličan broj nepravdi nije bio otklonjen ili uopće prepoznat kao politički problem. U to spadaju problemi ravnopravnosti muškaraca i žena, rasna neravnopravnost i seksualna neravnopravnost. Povijesno presudno je razdoblje kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih. Zbog razočaranja koje se dogodilo nakon 1968. velik broj aktivista i intelektualaca usredotočio se na sveučilišta i obrazovni sustav nadajući se da će dugoročno proizvesti kulturnu transformaciju Amerike. U tome su bili vrlo uspješni, ali ne bez cijene koja se morala platiti. Kulturna revolucija u post-kontrakulturnom periodu rezultirala je obratom u Demokratskoj stranci čiji je krajnji rezultat bio ono što Lilla zove "identitetski liberalizam". Po njegovu mišljenju, problem nastaje metamorfozom, gotovo pervertiranjem ideje da je osobno političko. Ideja da je osobno političko izvorno je bila inspirirana marksizmom i značila je da je sve što izgleda kao da je osobno ustvari političko te da nema sfera života izuzetih od borbe za vlast.

To je ono što je učinilo tu ideju tako radikalnom, pokrećući simpatizere i strašeći sve ostale. Ali frazu je moguće shvatiti na potpuno drugačiji način: da ono što mislimo pod političkim djelovanjem ustvari nije ništa drugo doli osobna aktivnost, izražavanje mene i načina na koji se određujem. Kao što bi rekli danas, to je odraz mog identiteta. Na početku ta napetost između dvije interpretacije slogana nije bila očita onima koji su bili zaneseni strastima trenutka. *Legalni abortus, jednake nadnice i dnevni boravak utječu na mene osobno kao ženu, ali oni se tiču svih drugih žena. To nije narcizam; to je motivacija.* Ali napetost je s vremenom postala poprilično očigledna, osuđujući na propast kratkoročne perspektive nove ljevice te, naposljetku, i američkog liberalizma (Lilla, 2017, str. 75).

Za Lillu središnji je problem taj *switch* prema individualnom identitetu koji se dogodio upravo pod vladavinom libertarijansko/neoliberalne dispencije. Odgovor konzervativaca na krizu kapitalizma bio je više kapitalizma, a odgovor ljevice pseudopolitika radikaliziranih individualnih identiteta. Primjerice, ranije generacije feministkinja podučavale su da žene kao grupa imaju posebnu perspektivu koju treba respektirati i specifične potrebe koje zajednica mora prepoznati. Današnje feministkinje, na zgražanje starijih, tvrde kako je zbog razlika u rasi, klasi, seksualnim preferencijama, životnim očekivanjima i fizičkim sposobnostima nemoguće govoriti generalizirano o ženama kao ženama. Današnje feministkinje

podučava se da ništa u vezi s rodnim identitetom nije stabilno, da je sve beskrajno savitljivo. To je zbog toga što, po francuskom viđenju, sebstvo je ništa; samo trag koji je ostao nakon interakcija nevidljivih, bezukusnih, bezmirisnih sila "moći" koje određuju sve u životnom tijeku; ili, po američkom viđenju, zbog toga što je sebstvo što god mi kažemo da jest. (Najnapredniji mislioci zauzimaju oba stajališta istovremeno.) Cijeli skolastički vokabular razvijen je kako bi se izrazili ovi pojmovi: fluidnost, hibridnost, interseksionalnost, performativnost, transgresiv-

nost i mnogi drugi. Svatko familijaran sa srednjovjekovnim skolastičkim raspravama oko misterija Svetog Trojstva – izvornog identitetskog problema – osjećat će se kao kod kuće (*ibid.*, str. 86-87).

Završni rezultat te transformacije bio je fatalan za Demokratsku stranku jer je glavna žrtva identitetskih politika koncepcija građanina (*citizen*), koja je bila fundamentalna tijekom prve, liberalne dispencije i iz koje se može izvoditi zajedništvo. Problem je u tome što je sama ideja građanina prepoznata kao problem u napadu na liberalizam slijep za razlike (*color-blind liberalism*) i što se “tijelo” naroda fragmentiralo na nebrojene identitetske grupe. Slika koja je obilježavala Rooseveltovu dispenciju i sindikate koji su ju podržavali bile su dvije ruke koje se rukuju, a slika koja predstavlja današnji identitetski liberalizam je zraka svjetla koja prolazeći kroz prizmu reflektira dugine boje od kojih se sastoji. Identitetski liberalizam, po mišljenju Marka Lille, nije radikalno suprotstavljen reaganovskoj vladavini pod kojom je nastao, već je toj libertarijansko/neoliberalnoj dispenciji prihvatljiva ideološka varijanta. “Identitet nije budućnost ljevice. To nije sila neprijateljska neoliberalizmu. Identitet je reaganizam za ljevičare” (*ibid.*, str. 95).²

² Iste godine kad je izašla Lillina knjiga Nancy Fraser objavila je dva teksta: “The End of Progressive Neoliberalism” i “From Progressive Neoliberalism to Trump – and Beyond”. Prvi tekst već se naslovom referira na Lillin tekst objavljen godinu dana ranije u *New York Timesu*. Za razliku od Lille, Fraser nije zagovornica liberalizma, već antikapitalistička feministkinja. Bez obzira na bitnu ideološku razliku i neskrivenu sklonost Nancy Fraser politikama priznanja, njihove startne dijagnoze Trumpove pobjede imaju velike podudarnosti. Hillary Clinton izgubila je izbore jer je bila kandidatkinja koja je trebala osigurati nastavak hegemonije progresivnog neoliberalizma. Fraser piše: “Prije Trumpa hegemonijski blok koji je dominirao američkom politikom bio je *progresivni neoliberalizam*. Može zvučati kao oksimoron, ali to je bila prava i moćna alijansa dva neočekivana partnera: s jedne strane srednjostrujaški liberalni tokovi novih društvenih pokreta (feminizam, antirasizam, multikulturalizam, briga za okoliš i LGBTQ prava); s druge strane najdinamičniji, vrhunski ‘simbolični’ i finansijski sektori ekonomije SAD-a (Wall Street, Silicon Valley i Hollywood). Taj neobični par držala je na okupu posebna kombinacija pogleda o distribuciji i priznanju” (Fraser, 2017b). Zanimljivo je da i Fraser identitetske pokrete koji su dio neoliberalne koalicije naziva liberalnom srednjom strujom. Lillinu kritiku transformacije identitetskih politika iznenađujuće podržava i autorica teksta u lijevom *Jacobinu*. U tekstu “The Political Isn’t Personal” Liza Featherstone, ne spominjući Lillu, pokazuje kako je došlo do izopačenja izvorno politički snažne i opravdane krilatice “osobno je političko”. Autorica, slijedeći glavnu liniju Lillina prikaza, pokazuje kako je došlo do obrata i kako se “osobno je političko” pretvorilo u “političko je osobno”. Ona kaže: “Ali u kulturi otkazivanja/poništanja (*cancel culture*) sve je dopušteno jer, kako je pokazala Natalie Wynn na svom Youtube programu ‘ContraPoints’, ne radi se samo o akciji ili uvredi koja treba biti poništena – radi se o tebi kao osobi. Dok nas neke forme kršćanstva ohrabruju da ‘volimo grešnika, a osuđujemo grijeh’, sljedbenici parole ‘osobno je političko’ zauzimaju mnogo protestantskiji stav: ti si predestiniran da budeš dobar ili zao, a tvoje djelovanje samo pokazuje jesi li ili nisi prirodni izabranik” (Featherstone, 2022). Naglasak na ulozu protestantizma podudara se s Grayevom kritikom hiperliberalizma koju ću prikazati u sljedećem segmentu.

Što bi bilo moguće rješenje tog političkog problema? Lilla prvo zagovara promjene u obrazovnom sustavu koji je pod izrazito snažnim utjecajem identitetskog liberalizma, posebno se zalažući za slobodno znanstveno istraživanje i povratak znanstvenoj nepristranosti. Politički zagovara borbu da se onemogućiti da desni populizam postane bilo što osim prijelazne međuvladavine.

John Gray pročitao je Lillinu knjigu i sasvim se složio s pitanjima koja se tiču destrukcije zapadnih sveučilišta, ali on vjeruje da su problemi s kojima se susreće liberalizam još dramatičniji nego što ih vidi Lilla. U sljedećem segmentu prikazat će njegova razmišljanja o krizi liberalizma na način na koji ih je prezentirao u članku iz 2018. godine i u knjizi *The New Leviathans* objavljenoj 2023. godine.

C

U svom tekstu “The problem of hyper-liberalism”, objavljenom godinu dana nakon što je izašla Lillina knjiga, Gray započinje raspravu prikazom radikalne transformacije angloameričkih sveučilišta. U uvodnim rečenicama kaže:

Liberalima recentna transformacija sveučilišta u institucije posvećene istrebljenju zločina mišljenja mora izgledati paradoksalno. U prošlosti je visoko obrazovanje bilo jasno oblikovano idealom neometanog istraživanja. Različite vrste socijaldemokrata i konzervativaca, liberala i marksista podučavale su i istraživale uz znanstvenike bez snažnih političkih pogleda. Znanstvene discipline njegovale su svoje ortodoksije i neistomišljenici su mogli imati poteškoća u pokušajima da ih se čuje. Ali gostujućim predavačima rijetko su se uskraćivali pozivi zbog toga što se smatralo da su njihovi pogledi nečuveni, literatura za predmete nije se rutinski provjeravala da slučajno ne bi sadržavala materijale koji bi studente mogli uznemiriti, a sveučilišni nastavnici koji su se udaljili od prevladavajućeg konsenzusa nisu bili suočeni s pokušajima da ih se ušutka ili da se upropaste njihove karijere. Inkvizicijska kultura još nije nadvladala (Gray, 2018).

Radikalna transformacija sveučilišta je mjesto na kojem Gray započinje svoju priču o mračnoj budućnosti samog liberalizma. Poput Lille, koji prepoznaje kako je identitetska politika drastično izmijenila visoko obrazovanje u Americi, Gray počinje sa slobodom istraživanja i međusobnom tolerancijom ideološki raznolikih istraživača kao s temeljnom vrijednosti slobodnih društava. Uropaštavanje akademske kulture slobodnog istraživanja simptom je veće krize.

Bilo bi lako reći da je liberalizam sada napušten. Prakse tolerancije za koje se držalo da su esencijalne za slobodu sada se dekonstruiraju i odbacuju kao strukture represije, a bilo kakve ideje ili uvjerenja što stoje na putu tom procesu prognani su iz javnog diskursa. Vrednovano starinskim standardima, to je upravo suprotno od onog za što se liberali zalažu. Ali u visokom obrazovanju nije se dogodila zamjena liberalizma nekom drugom vladajućom filozofijom. Umjesto toga razvila se

hiperliberalna ideologija koja želi očistiti društvo od bilo kakvog traga drugih pogleda na svijet. Ako režim cenzure nadvlada na sveučilištima, nadvladat će zbog toga što su ona postala sredstva tog projekta... Određujuća karakteristika tiranije, nadgledanje mišljenja, sada je ustanovljena praksa u društvima koja za sebe vjeruju da su slobodnija nego ikad (*ibid.*).

Aktivistički postkolonijalizam dio je te hiperliberalne ideologije. Studenti i nastavno osoblje odbacuju svakoga tko argumentira da ma koja od ostavština Britanskog Imperija nije neupitan zločin. Da je živ danas, sâm Karl Marx bio bi napadnut zbog kolonijalnih stavova prvenstveno zbog toga što je svoj inače potpuno kritički tekst o britanskoj kolonijalnoj vladavini u Indiji zaključio idejom o ostvarenju fundamentalne globalne revolucije. Engleska vladavina, gledana iz te perspektive, postaje nesvjesno, nenamjerno oružje povijesti jer civilizacijski priprema Indiju za taj povijesni skok. Marx, koji je vjerovao u povijesni napredak čovječanstva, nije dovodio u pitanje da se svjetskopovijesno relevantna revolucija događa na razini najrazvijenije civilizacije i da ju mogu slijediti samo oni koji su dosegli njenu razinu. Iako se Gray ne slaže ni s Marxom ni s Millom kada je u pitanju prosvjetiteljska ideja povijesnog napretka prema univerzalnoj civilizaciji, ističe da su Marx, Mill i drugi progresivni mislioci devetnaestog stoljeća svi odreda vjerovali da kolonijalizam nije evidentno štetan u svim svojim aspektima.

Hiperliberalizam u Britaniji identičan je svojem sjevernoameričkom ekvivalentu. Postaje dominantna ideologija u trenutku u kojem vjera u povijesni trijumf liberalizma nestaje. Gray vjeruje da su razlozi za uspjeh Brexita slični onima zbog kojih je 2016. na vlast došao Donald Trump. Liberalna demokracija, za koju se mislilo da je definitivni pobjednik Hladnog rata, odbačena je i u zemljama poput Mađarske i Poljske koje su mislile da ju žele. Obje su razvile tip vladavine otvoreno nazvan – iliberalna demokracija. Rusija je izborna autokracija, a u zapadnim demokracijama jača desnica. Usprkos svemu tome glavni razlog zbog kojeg liberalna demokracija neće biti univerzalizirana jest to što se sam taj poredak iznutra pretvara u neki drugi tip vladavine. Hiperliberali sudjeluju u toj transformaciji.

Gray se u tekstu izravno referira na Marka Lilla jer dijeli njegovo mišljenje da identitetske politike propovijedane na sveučilištima utječu na čitavo društvo.

Knjiga Marka Lille *The Once and Future Liberal* naširoko se napada jer tvrdi da rooseveltovske projekt izgradnje zajedničkog nacionalnog identiteta koji uključuje različite etničke skupine može proizvesti stabilniju liberalnu politiku: bilo koji takav pogled, slično fakultetski inkvizitori, može biti samo prikrivena obrana bijele supremacije. Lillina knjiga ne može se kritizirati zbog toga što se vraća Rooseveltu. Napadajući liberalnu koncepciju američkog nacionalnog identiteta kao represivnu konstrukciju, hiperliberali potvrđuju percepciju ogromnog dijela američke populacije – posebice radničke klase koja je glasala za Demokrate u prošlo-

sti – da su isključeni iz politike. Pokazujući kako je slabljenje liberalizma u Americi uglavnom samoizazvano, Lillina knjiga odigrala je važnu ulogu. Ako njegova analiza ima grešku, onda je to što ne ide dalje u prošlost istražiti trenutak u kojem je liberalizam postao sekularna religija (*ibid.*).³

Posljednja rečenica citata je trenutak u kojem stvari postaju teorijski posebno zanimljive zbog toga što Gray pokušava pokazati da hiperliberalizam, kao iliberalni tip liberalizma, na određeni način ima korijene u izvornom liberalizmu te da predstavlja svojevrsnu patološku transformaciju liberalizma. Da stvari učini provokativnijima, Gray u članku, a nekoliko godina kasnije i u knjizi *The New Leviathans* argumentira da je J. S. Mill, svetac zaštitnik slobode govora, suodgovoran za pretvaranje liberalizma u sekularnu religiju. U Grayevoj interpretaciji moderna liberalna društva nastala su kao izdanci židovskog i kršćanskog monoteizma. U knjizi čak naziva liberalizam fusnotom kršćanstva. Prvi pravi liberal John Locke izvodio je svoj liberalizam iz protestantizma i, po Grayevu mišljenju, bio je religiozna osoba. J. S. Mill bio je poznati ateist, ali njegov liberalizam postao je sekularna vjera zbog toga što je u svojoj prosvjetiteljstvom inspiriranoj vjeri u povijesni napredak čovječanstva stavio samo čovječanstvo na mjesto vrhovnog bića. Hiperliberali pretvorili su liberalizam u kult samokreacije, u svojevrsno izopačenje Millove radikalne autonomije. Mill je vjerovao da je nužno uspostaviti zajednicu u kojoj pojedinci mogu stvoriti svoj način života i identitet bez obzira na javno mnijenje ili neki drugi izvanjski autoritet. Život koji je istinski vrijedan življenja jest život zasnovan na individualnom izboru. U hiperliberalizmu to uključuje izbor roda ili nerodnosti. Kult samokreacije kreira svoj vlastiti rod kao ultimativni individualni akt koji se može činiti svakog dana. Naravno, sam Mill to bi držao suludim, ali mogućnosti i granice individualnog izbora promijenile su se s razvojem znanosti i medicine, pa sada uključuju i ono što je Millu nezamislivo. Bilo kako bilo, Gray pokušava pokazati da hiperliberalizam ima korijene u sekularno-religijskim aspektima izvornog liberalizma i u individualnoj autonomiji, koju dovodi do krajnje konsekvence. Po njegovu

³ Zanimljivo je da Gray, braneći Lillu od napada kulturalnih ljevičara, objedu za rasizam ističe kao posebno iritantnu. U svojoj knjizi *Left is not Woke* Susan Neiman samo se očešala o Lillinu knjigu ne spomenuvši ga u tekstu imenom, ali iz fusnote je jasno da se referira na knjigu *The Once and Future Liberal*. To je neobično jer bi njih dvoje trebali imati zajedničkog neprijatelja – *woke* ideologiju. Neiman piše: “Nedugo nakon što je 2016. Trump izabran počela je debata u SAD-u: je li liberalna podrška identitetskim politikama kriva za rezultat izbora? Jesu li manje važna pitanja o suptilnim formama diskriminacije otuđila bijele glasače, koji su onda podržali Trumpa zbog fundamentalnijih ekonomskih razloga? To pitanje zavarava. Protucrnački rasizam koji obično vodi ubojstvima nije sitan problem, već zločin kao što je to i nasilje nad ženama i članovima LGBT zajednica” (2023, str. 26). Kritika Lille nije reducirana na implicitnu rasnu neosjetljivost, već na generalnu neosjetljivost na stradanja grupa koje podržavaju politike identiteta. Ako je moj prikaz Lilline knjige korektan, Neiman kritizira karikaturu Lillina argumenta.

mišljenju, sve četiri određujuće ideje liberalnog mišljenja predstavljaju kontinuitet kršćanskog monoteizma. Primat individuuma je sekularni prijevod vjere da je svako ljudsko biće stvorio Bog. Egalitarna vjera da sva ljudska bića imaju isti moralni status ponavlja ideju da su sva ljudska bića ista u očima Boga. Liberalni univerzalizam koji kaže da su generički ljudski atributi važniji od posebnih kulturnih identiteta reflektira kršćansku misao da je ljudski rod stvoren prema Božjem liku i naposljetku vjera u beskrajnu popravljivost ljudskih institucija, meliorizam, ima izvor u vjeri da je povijest moralna naracija u kojoj nakon grijeha slijedi iskupljenje (Gray, 2023).

Problem s hiperliberalizmom shvaćenim kao kult koji se pojavio krajem dvadesetog i početkom dvadesetprvog stoljeća u angloameričkim liberalnim demokracijama i koji se odande raširio po Zapadnoj Europi u tome je što je još zadržtiji od samog kršćanstva. Gray piše:

*Woke*⁴ hiperliberalizam je puritansko moralno mahnitanje nesputano božanskom milošću ili oprostom grijeha. Nema tolerancije za one koji odbijaju biti spašeni. Tolerancija je bila praksa življenja s vjerovanjima i vrijednostima za koje se držalo da su heretična i opaka. Prihvaćanje da je ljudska vrsta nesavršena omogućilo je liberalnim društvima da stvore zajednički život u kojem se razlike u vjerovanjima i vrijednostima mogu prihvatiti. Hiperliberali odbacuju takve kompromise. Prihvaćajući teoriju Carla Schmitta da je politika borba na smrt između prijatelja i neprijatelja, oni proširuju politiku tako da uključuje sve ljudske interakcije (*ibid.*, str. 121).

Hiperliberalizam koji odbacuje prosvjetiteljski univerzalizam kao smokvin list kolonijalizma istovremeno, paradoksalno, uvodi postkolonijalni koncept univerzalnosti. Ili, kako je to Gray formulirao u svom tekstu iz 2018.: “Politika identiteta je postmoderno izokretanje liberalne religije čovječanstva.” Nekoliko godina kasnije u *The New Leviathans* ističe da se *woke* mišljenje predstavlja kao globalni pokret u kojem je Amerika predvodnica. Središnja je ideja da se svi kulturni identiteti mogu dekonstruirati svugdje. Hiperliberalna ideologija, kao relativno koherentan sustav ideja, po Grayevu je mišljenju protuzapadno vjerovanje “antinomijske inteligencije

⁴ Ostavljam riječ “woke” neprevedenom jer se radi o pojmu koji je globaliziran u engleskom originalu i svi riječ koriste bez prevođenja. Mogući prijevodi na hrvatski bili bi probuđenost ili budnost. Riječ su izvorno koristili crnački aktivisti koji su isticali potrebu za osviještenošću i budnošću u vezi s rasnom diskriminacijom. Početkom dvadesetprvog stoljeća termin se proširio u značenju te uz rasne nepravde obuhvaća pitanja okoliša, seksizam, LGBTQ prava, postkolonijalne reparacije i drugo. Velik dio kulturalne ljevice koristi ga kao samoodređenje u pozitivnom izvornom značenju, a konzervativci i desnica kao pogrđnu riječ na isti način na koji koriste riječ liberalizam. Budući da se u svakodnevnom govoru i kulturnom ratu ti pojmovi nejasno preklapaju, odlučio sam u ovom radu izbjeđavati riječ “woke”. Za instruktivnu kritiku fenomena s lijeve strane političkog spektra vidi tekst Slavoj Žižeka “Wokeness is Here to Stay” i knjigu Susan Neiman *Left is not Woke*.

koja je neizrecivo zapadna” (Gray, 2023, str. 110). Ideologija psihološki funkcionira kao zamjenska religija za one intelektualce koji ne mogu živjeti bez usađene kršćanske nade u univerzalno spasenje. Za razliku od Lille koji piše kako liberali moraju stvoriti novu dispenciju zasnovanu na koncepciji građanina, Gray se pribojava da bi liberalna društva kakva su nam poznata mogla biti upropaštena hiperliberalnom ideologijom, ali nema nikakvih preporuka kako eliminirati tu opasnost.

D

U ovom zaključnom segmentu želio bih u međuigru dovesti Barryja, Rortyja i dvojicu živućih filozofa čije sam ideje o krizi liberalizma predstavio. Moram, naravno, odgovoriti na pitanje iz naslova: je li kulturalna ljevica liberalna? Lilla ju zove identitetski liberalizam, a Gray hiperliberalizam. Slavoj Žižek tu ideološku poziciju u svojim knjigama najčešće zove liberalni multikulturalizam, s tim da pod multikulturalizmom prvenstveno misli na američku inačicu. Fundamentalni razlog zbog kojeg svi koriste riječ liberalizam jest to što se taj politički fenomen pojavio u angloameričkim liberalnim demokracijama i u njima je postao dominantna ideologija političara poput Baracka Obame i Hillary Clinton u Sjedinjenim Državama ili Justina Trudeaua u Kanadi, ali ta mješavina prisutna je i u SNP-u u Škotskoj, a oni je nikad ne nazivaju liberalizmom. Kombiniranje identitetskih i socijaldemokratskih ideja prisutno je u mnogim strankama, uključujući Možemo! u Hrvatskoj. Ni Možemo! se ne samoodređuje kao liberalna stranka. Fukuyama govori o progresivnoj ljevici i ističe da je liberalizam jedna od temeljnih meta njene kritike. Njegova dijagnoza nije daleko od Grayeve.⁵ Gray koristi pojam hiperliberalizma kako bi naglasio svoju političko-filozofsku operaciju u kojoj je neosvjeteština politička teologija preživjela dva paradigmataska obrata. Prvo je prosvjetiteljstvo razorilo tradicionalni kršćanstvom određeni svijet, ali gotovo istovremeno stvorilo je novog boga u ideji čovječanstva. U devetnaestom stoljeću apostoli te vjere bili su J. S. Mill na liberalnoj i Karl Marx na komunističkoj strani prosvjetiteljske medalje. Obojica su vjerovali u trijumf racionalne civilizacije i univerzalizaciju europskih vrijednosti. Tu poziciju danas brani Žižek u kritici kritike eurocentrizma. Prosvjetiteljstvo i moder-

⁵ U uvodnim stranicama knjige *Liberalism and its Discontents* Fukuyama, opisujući napad na liberalizam koji dolazi s lijeva, kaže: “Kritika s ove strane razvila se iz optužbe – same po sebi korektne – da liberalna društva nisu živjela u skladu sa svojim idealima jednakog tretmana svih grupa. Ta kritika proširila se s vremenom do napada na temeljne principe samog liberalizma, kao što su uspostavljanje prava pojedinaca radije nego grupa, premisa univerzalne ljudske jednakosti na kojoj se zasnivaju liberalni ustavi te vrijednost slobode govora i znanstveni racionalizam kao metode doseganja istine. U praksi to je vodilo netoleranciji prema pogledima koji odstupaju od progresivne ortodoksije i upotrebi različitih formi društvene i državne moći ne bi li se utjerala ortodoksija” (Fukuyama, 2022, str. 2).

nizam napada postmoderni diskurs⁶ koji politički doživljava najveći uspjeh u transformaciji američkog multikulturalizma (primjerice, u teoriji Iris Marion Young) u *woke* antiliberalizam koji danas, gotovo kao dio javnog diskursa, dominira ne samo na američkim i britanskim sveučilištima već i širom društva u svim liberalnim demokracijama u kojima je engleski službeni jezik, kao i u brojnim zemljama Zapadne Europe. Kulturalna ljevica dio je američkog kulturnog rata koji je globalizacijski izravno prisutan u svim dijelovima Europe, uključujući naravno i Hrvatsku. U skladu s izrekom “Što Amerika spere u slivnik navečer, Europa jede za doručak ujutro” kulturna kontrarevolucija i simultana rekontra odvijaju se relativno redovito na glavnom zagrebačkom trgu kao dvostruki performans. Gledajući na Trgu konfrontaciju muškaraca koji na koljenima mole za preživljavanje tradicionalnog društva s tradicionalnom podjelom rodni uloga kojima su suprotstavljene *queer* performans umjetnice, tradicionalne feminističke aktivistice i spektar političkih istomišljenika, već imamo u ustima okus sapranog američkog otpada. Naprivatniji čin molitve izvodi se kao politički performans na najjavnijem prostoru u Hrvatskoj. Osobno je postalo političko i za ljevicu i za desnicu.

Lilla, Gray, Rorty, Fraser, Neiman, Žižek, bez obzira na beskrajne filozofske i političke razlike, svi odreda suglasni su da kulturalna ljevica ni na koji način ne ugrožava globalizirani kapitalizam ni u jednoj od njegovih varijanti; da, štoviše, zbog svog inzistiranja na kulturnom ratu i kulturnoj revoluciji predstavlja preferiranu opoziciju. Godine 1998. Richard Rorty prerekao je nadolazeću pobjedu desnog populističkog vođe u Sjedinjenim Američkim Državama. Kad je knjiga izašla, nitko od ključnih recenzenata nije prepoznao to upozorenje, a kamoli ga uzeo ozbiljno. Brian Barry prerekao je dolazak mračnog doba antiliberalizma 1989. u tekstu “How Not to Defend Liberal Institutions”. “Vrlo vjerojatno idemo u novo mračno doba i ništa što bi filozofi liberalnog uvjerenja mogli učiniti neće to zaustaviti” (Barry, 1991, str. 39). Tekst je napisan prije pada Berlinskog zida i euforije optimizma koju je kod nekih izazvala, ali gotovo je fascinantno da je to sumorno predviđanje formulirano u godini

⁶ Uspjeh postmoderne predstavlja drugi paradigmatički obrat, ali ni taj obrat, po Grayevu mišljenju, ne može pobjeći od univerzalizma i uvjerenja da se dekonstrukcija može globalizirati. Još 1995. godine u knjizi *Enlightenment's Wake*, jednom od najvažnijih djela koja je napisao, Gray kaže: “Najtemeljnije zapadno opredjeljenje, humanistička koncepcija ljudskog roda kao privilegiranog mjesta istine, koja je iskazana u sokratovskim istraživanjima i kršćanskoj objavi te koja se ponovno javlja u sekularnoj i naturalističkoj formi u prosvjetiteljskom projektu ljudske sam emancipacije kroz rast znanja, mora biti napušteno” (1995a, str. 155). Nekoliko stranica dalje ističe: “Nasuprot postmodernom stavu koji pokušava afirmirati moderni projekt samokreacije kroz strategiju dekonstrukcije i koji želi učiniti kulturnu fragmentaciju Zapada univerzalnim stanjem, mi moramo shvatiti da je odlazak prosvjetiteljskog projekta jedna epizoda u kulturi *Zapada*” (*ibid.*, str. 157). Postmoderna za Graya nastavlja drugim sredstvima kršćanstvom inspiriranu zabludu prosvjetiteljstva.

kad su drugi pomislili da liberalna demokracija predstavlja svojevrstan kraj povijesti. Inspiriran aferom Salman Rushdie, Barry piše kako liberalni argument neutralnosti ne funkcionira kad su u pitanju fundamentalisti. Problem je u tome što se od njih očekuje da privatiziraju svoje dogme. Liberalno razlikovanje između osobne i izvanjske preferencije od fundamentalista traži da svoje dogme prakticiraju nedogmatski. Ako je osobna preferencija želja homoseksualca da ima seksualni život kakav želi u skladu sa svojim potrebama, a izvanjska preferencija želja pripadnika neke religije da zabrani takav tip seksualnosti kao grijeh, liberali daju prednost osobnoj preferenciji u odnosu na izvanjsku jer izvanjska limitira slobodu druge osobe i nameće joj život u skladu s moralnim sklopom koji ta osoba ne priznaje. Argument o prioritetu osobne preferencije uvjerljiv je samo liberalima, a fundamentalisti, po Barryjevu mišljenju, nemaju nikakvog razloga za njegovo prihvaćanje. Ako je tako, liberali se moraju boriti za većinu u samim liberalnim demokracijama, jer ako većina populacije nije liberalizirana, tip vladavine koji se zove liberalna demokracija ne može funkcionirati, a dugoročno ni preživjeti. Kulturni rat koji se odvija pred našim očima jest rat između dva iliberalna pola koji operiraju u izravnoj *zero-sum* konfrontaciji prijatelj–neprijatelj.⁷ Kako se ideološki sukob u borbi za kulturnu hegemoniju u liberalnim demokracijama vodi između dva iliberalna krila, on *de facto* predstavlja ideološku konstelaciju tih poredaka. To je samo po sebi dugoročno fatalno po liberalizam.⁸

⁷ Helen Pluckrose i James Lindsay također zastupaju tezu da je američki kulturni rat borba dva iliberalizma. Njihova knjiga *Cynical Theories* prvenstveno je pokušaj kritike postmodernog utjecaja na kulturalnu ljevicu. Oni kritiziraju čitav spektar identitetskih pozicija prepoznajući u njima zajedničke teorijske i metodološke korijene koji uglavnom završavaju na Foucaultu i Derridi. Postmoderni iliberalni blok čine rodne, *queer* i postkolonijalne studije, kao i studije debljine i kritička rasna teorija. Pluckrose i Lindsay nikada tu poziciju ne nazivaju liberalnom, što je, po mom mišljenju, ispravno. U uvodnom poglavlju, najavljujući svoj argument, kažu: “[D]ošli smo do trenutka u povijesti u kojem su liberalizam i modernitet u srcu zapadne civilizacije u velikoj opasnosti na razini ideja koje ih održavaju. Točna priroda te opasnosti je komplicirana jer se rađa iz barem dva snažna pritiska, jednog revolucionarnog, a drugog reakcionarnog, koji vode rat jedan s drugim oko toga u kojem iliberalnom smjeru treba odvući naše društvo. Ultradetni populistički pokreti tvrde da su posljednja očajnička brana liberalizma i demokracije protiv plime progresivizma i globalizma koji su u usponu širom svijeta. Oni se u sve većem broju okreću vodstvu diktatora i silnika koji mogu održati i očuvati ‘zapadni’ suverenitet i vrijednosti. U međuvremenu se ultralijevi progresivni socijalni križari predstavljaju kao isključivi i pravedni zagovornici društvenog i moralnog napretka bez kojeg je demokracija beznačajna i prazna. Ti na našoj najžešćoj ljevici ne samo da se bore za svoje ciljeve revolucionarnim sredstvima koja otvoreno odbacuju liberalizam kao formu opresije već to čine sve autoritarnijim sredstvima pokušavajući uspostaviti potpuno dogmatičnu fundamentalističku ideologiju o tome kako društvo treba biti uređeno” (Pluckrose i Lindsay, 2020, str. 12).

⁸ Jedan od recenzenata ovog teksta upitao me zašto ne koristim riječ totalitarizam kad opisujem ekstreme u kulturnom ratu, pogotovo zato što oba autora koje u radu prikazujem i komentiram ukazuju na gotovo fundamentalističku netrpeljivost koja se pojavila na angloameričkim sveuči-

U odgovoru na pitanje je li kulturalna ljevica liberalna prvenstveno treba slušati same autore koji pripadaju toj poziciji. Ako pođemo od feminističkih autorica koje su dale pečat diskursu, ne možemo zaobići Iris Marion Young i njenu klasičnu knjigu *Pravednost i politika razlike*. Svatko tko je pročitao tu knjigu prisjetit će se da je od uvodnih poglavlja objekt kritike liberalna ideja distribucije generalno i teorija pravednosti Johna Rawlsa fokusirano. Nema nikakve dvojbe da je Rawls najviši teorijski izraz onog što Lilla zove prva dispencija. I nepristranost i pravednost odbačene su u knjizi kao isključujuće. Liberalna država zasnovana na ideji građana isključujuća je za zahtjeve koji proizlaze iz rodnih razlika, rase ili klase. Catherine MacKinnon u svojoj čuvenoj knjizi *Toward a Feminist Theory of the State* svoju poziciju gradi kroz izravnu kritiku liberalne države, najeksplicitnije u trinaestom poglavlju "Toward Feminist Jurisprudence". Svi glavni teoretičari kritičke rasne teorije – Delgado, Stefancic i DiAngelo – otvoreno odbacuju liberalizam slijep za razlike kao jedan od izvora opresije. Klasici koji su inspirirali mnoge autore kulturalne ljevice uključuju spektar autora od marksističkog Marcusea do Carla Schmitta, Martina Heideggera i Michela Foucaulta. Nikoga od njih ne može se optužiti za naklonost prema liberalizmu ili liberalnoj demokraciji. Susan Neiman napisala je knjigu *Left is not Woke* zgražajući se nad ljevičarskim obožavanjem posljednje trojice.⁹

Autori koje sam ja doveo u međuodnos teorijski se prilično razlikuju, ali nijedan nije antiliberal. Najbliži tome bio bi John Gray, koji je od postliberala iz devedesetih dogurao do postmodernog pluralističkog konzervativca, dakle samo korak od antiliberala. Barry i Lilla su liberali prve dispencije, a Rorty je postmoderni liberal koji podržava politički dio prosvjetiteljskog projekta iako odbacuje episte-

lištima. Odlučio sam se za sukob dva iliberalizma, a ne dva potencijalna totalitarizma jer držim da je pojam iliberalizma dovoljno snažan i u ovoj fazi sukoba precizan. Kako je glavni argument rada da kulturalna ljevica nije liberalna, prvenstveno sam pokušavao pokazati da je dio stranaka u SAD-u i UK-u koje se tradicionalno doživljavaju kao liberalne stranke ideološki usvojio ideje autora koji su neskriveno antiliberali. To je najočitije na primjeru Demokratske stranke, koja je zbog toga, po Lillinu mišljenju, izgubila izbore 2016., a može ih izgubiti i 2024. godine. Pojam totalitarizma čuvam za poretke koji radikalno drugačije od liberalnih demokrata razumiju sve institucije i procese u državi od ekonomije do politike. Za sada ni ljevica ni desnica u kulturnom ratu nemaju ni moći ni namjere do te mjere redizajnirati svoje poretke da bi to opravdalo korištenje pojma totalitarizma. Orbanovala Mađarska je iliberalna demokracija, ali nije totalitarna, pa ako se SAD orbanizira, to još uvijek ne znači da postaje totalitarna država.

⁹ Prilično zanimljivo i elegantno rješenje ponudila je Carol Horton u tekstu "What's Woke?" (2022). Podnaslov tog rada je "From Progressive Liberalism to Post-liberal Progressivism". Tekst je napisan pod utjecajem Nancy Fraser, posebice njenog rada koji sam citirao gore, ali nudi rješenje kojeg nema kod Fraser, koja kritički piše o progresivnom neoliberalizmu, a zagovara neku varijantu lijevog populizma koji bi pomirio i klasne i identitetske grupe u zajedničkoj borbi protiv kapitalizma. Po distinkciji koju predlaže Horton, Brian Barry bio bi progresivni liberal, a Iris Marion Young postliberalna progresivka.

mološki. Diskusije Barryja i Graya kao i Graya i Rortyja obilježile su angloameričku političku teoriju u 1990-ima i početkom 21. stoljeća. Bez obzira na njihove značajne filozofske razlike, sva četvorica prepoznaju ozbiljne i dalekosežne probleme koji dolaze s politizacijom kulture. Da su poživjeli, i Barry i Rorty bili bi žestoki kritičari današnjih postliberalnih progresivaca.

Imajući sve prikazano u vidu, moram se složiti s Grayem kad kaže: “Jedan razlog zbog kojeg liberalna demokracija neće biti univerzalizirana jest to što se u nekim slučajevima pretvara u potpuno drugu formu vladavine” (Gray, 2018). Ne slažem se s njegovom tezom da je hiperliberalni romantički individualizam mutirana verzija Millove koncepcije individualnosti. Ideja slobode koja proizlazi iz postmoderne *nesumjerljiva* je s liberalnim pojmom slobode, da upotrijebim jedan stari, Grayu poznati epistemološki pojam. Millov koncept dio je originalnog liberalnog sklopa u kojem postoje i privatna sfera i princip nenanošenja štete, i u pravom smislu riječi radi se o osobnoj slobodi osobnih preferencija koje nisu eksternalizirane, da upotrijebimo Barryjevu interpretaciju Dworkinove distinkcije. Dakle, realizacija osobnih sloboda i preferencija ne traži automatski od drugih da promijene svoju poziciju kako bi zadovoljili preferencije postmodernih osvještenika. Neutralni argument liberalnih filozofa poput Dworkina bio je da u liberalnim društvima svatko može imati dogmu ako je ne prakticira dogmatski. To očito nije upalilo kod neprijatelja Salmana Rushdieja, koji su ga četrdeset godina kasnije uhvatili i skoro ubili, a ne funkcionira ni za ekstremnije forme kulturalne ljevice.¹⁰ Što se tiče Barryja, “mračno doba” je stiglo. Oba proročanstva su se obistinila.

U ovom radu odabrao sam Marka Lillu i Johna Graya jer u svojoj kritici kulturalne ljevice počinju od transformacije sveučilišta koja se pod utjecajem te ideološke pozicije dogodila u angloameričkim obrazovnim sustavima. Rad je mali doprinos obrani slobodnog istraživanja i seminarskih diskusija što još uvijek postoje na sveučilištima u Hrvatskoj i na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁰ U *Achieving Our Country* Rorty ističe da veći dio njegove omiljene protuprosvjetiteljske filozofske lektire osnažuje protuliberalnu poziciju. U ranijim radovima ponudio je rješenje u kojem privatizira filozofe poput Foucaulta i Heideggera, a to ponavlja i u ovoj knjizi. “Sveprisutnost foucaultovske moći podsjeća na sveprisutnost Sotone... Ljevica je došla do nečeg što je previše slično religiji” (Rorty, 1998, str. 95). “Argumentirao sam u ranijim knjigama da su filozofi koje najviše citiraju kulturalni ljevičari – Nietzsche, Heidegger, Foucault i Derrida – svi uglavnom u pravu u svojim kritikama prosvjetiteljskog racionalizma... Ali isto tako sam naglasio da te anti-metafizičke, antikartezijanske filozofe, zbog toga što nude kvazireligijsku formu duhovnog patosa, treba spustiti na razinu privatnog života, a ne uzeti za vodiče u političkim odlukama” (*ibid.*, str. 96). Tradicionalno liberalno rješenje za religijske razlike bila je sekularizacija države i privatizacija vjere, ali foucaultovci i heideggerijanci postmoderne ljevice onoliko su skloni prihvatiti Rortyjeve poziv na privatizaciju svojih filozofskih uzora koliko su Rushdiejevi progonitelji bili skloni prihvatiti argument protiv izvanjskih preferencija.

LITERATURA

- Barry, B. (1991) *Liberty and Justice*. Oxford: Clarendon Press.
- Barry, B. (2005) *Why Social Justice Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Featherstone, L. (2022) "The Political Isn't Personal". <https://jacobin.com/2022/02/the-political-isnt-personal> (posjećeno 26. 9. 2024.).
- Fraser, N. (2017a) "From Progressive Neoliberalism to Trump – and Beyond". <https://americanaffairsjournal.org/2017/11/progressive-neoliberalism-trump-beyond/> (posjećeno 26. 9. 2024.).
- Fraser, N. (2017b) "The end of Progressive Neoliberalism". https://www.dissentmagazine.org/online_articles/progressive-neoliberalism-reactionary-populism-nancy-fraser/ (posjećeno 26. 9. 2024.).
- Fukuyama, F. (2022) *Liberalism and its Discontents*. London: Profile Books.
- Gray, J. (1995a) *Enlightenment's Wake*. London, New York: Routledge.
- Gray, J. (1995b) *Liberalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gray, J. (2018) "The problem of hyper-liberalism". <https://www.the-tls.co.uk/politics-society/politics/problem-hyper-liberalism-essay-john-gray> (posjećeno 25. 9. 2024.).
- Gray, J. (2023) *The New Leviathans: Thoughts After Liberalism*. London: Penguin Books.
- Horton, C. (2022) "What's Woke?". <https://developmentalist.org/article/whats-woke/> (posjećeno 26. 9. 2024.).
- Lilla, M. (2016) "The End of Identity Liberalism". <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html> (posjećeno 27. 9. 2024.).
- Lilla, M. (2017) *The Once and Future Liberal*. London: Hurst and Company.
- Neiman, S. (2023) *Left is not Woke*. Cambridge: Polity Press.
- Pluckrose, H. i Lindsay, J. (2020) *Cynical Theories*. Durham: Pitchstone Publishing.
- Rorty, R. (1998) *Achieving Our Country*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Žižek, S. (2023) "Wokeness is Here to Stay". <https://www.compactmag.com/article/wo-keness-is-here-to-stay/> (posjećeno 26. 9. 2024.).

Zoran Kurelić

IS THE CULTURAL LEFT LIBERAL?

Summary

In this article the author answers the question from the title – Is the cultural left liberal? In contemporary debates which flared up after Trump's victory in 2016, the ideological position of Hilary Clinton was questioned by numerous writers. Mark Lilla calls it identity liberalism. The author argues that identity left should be distinguished from liberalism because it is by self-understanding illiberal. The argument in the paper is organised in four segments. After a brief presentation of the concepts of liberalism and cultural left, the author focuses on Lilla's criticism of identity liberalism and compares it with John Gray's criticism of hyper-liberalism. These two writers are discussed with the help of two classics of contemporary political thought: Richard Rorty and Brian Barry. In the concluding segment the author argues that the postmodern identity left should never be called liberal because it is openly antiliberal, and demonstrates how Barry's prophecy from 1989 and Rorty's from 1998 came true.

Keywords: Identity Liberalism, Hyper-Liberalism, John Gray, Mark Lilla, Cultural War

Zoran Kurelić, redoviti profesor u trajnom zvanju na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-mail: zoran.kurelic@fpzg.hr